

թէ քրիստոնէական դարերու ետև և հե-
թանոսական հնութեան խորը ծածկուած
մէկը կայ, որ պիտի ելնէ և արդարացնէ
անոր բնածը, կամ այլոց չըսածը. ոչ
իւսակայն ահա յանկարծ Որփէտը կանգ-
նած գտաւ իր առջև, կարծէք Տύμης ὅρος
անուանակոչութեամբ՝ խարազանելու և
խարանելու արդիական քննադատար: Այս-
պէս եղած էին երբեմն Լաբուրնայի նախ
հայ թարգմանութեան և ապա ասորի բը-
նագրի երջանիկ գիւտերն. այսպէս հաւա-
քած ունինք խորենացոյ պատմագրու-
թեան մէջ իստիւ քննադատուած կէտե-
րուն վերաբերեալ ուրիշ աղբիւրներ և
պապանծեցուցիչ փաստեր ևս, զորոնք կա-
րելի էր յարել հոս, իբր շուք անոր բրած
յաղթանակին. սակայն կը թողունք յար-
մարագոյն առիթին: Միայն խորհուրդ կու-
տանք տեսնել զորդին, որ իր ախոյեան
Մովսիսին հետ արհամարհանօք չափուե-
լուն տեղ՝ ուշի ուշով որոնայ իր նոր և
նախորդ զբաժնէրը — ներշնչուած Աշխար,
հազրութեան Ա թմրագրութեան եկամուտ
յաւելուածներէն — և այն ատեն պիտի ներ-
անդրադառնայ՝ արդարեւ՝ որ խորենացոյ
պատմագրութենէն աւելի իւր կրկին զը-
րուածոց մէջ կան քննադատելի և սրբա-
գրելի բաներ, և թէ աւելի պատուաբեր
է և մանաւանդ թէ պարտք իսկ՝ սրբա-
գրել զանոնք, քան թէ թողուլ, որ զառ-
նան գիտութեան անհարազատ և անմար-
սելի ժառանգութիւններ:

Հ. Բ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՆՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌՆԻ

ԿԻՐԱՎՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՑԻՈՅՆ ՄԷՋ

(ՏԳ. Վճեմարի 1865)

1. Ալանի

Առաւել ջան տարցին եպիսկոպոսը և
քորեպիսկոպոսը՝ զպտնիկս, զննացողս և
զմայս և զամենայն յանցաւորսն՝ երկիւ-

ղիւ գեհնին ի դարձ ածել... մանաւանդ
զայնպիսին որ այր և կնոջ մէջ մտցնն
կամ բող ունիցին կին... և թէ պատուա-
ւոր է մարդն և ընդդէմ ասէ եկեղեցւոյն
օրինաց լըրութեամբ, թագաւորն խրա-
տեսցէ զպաւեր մեղքն (էջ 171):

Այս անձանթ բառը, զոր չունին Հայկ.
և Առձ. բառարանները, հրատարակիչը կը
մեկնէ «յայտնի» ܐܠܢܝ ‘alani «հրապա-
րակային» Դառն է. աշակի մեղք այն յան-
ցանքներն են, որ յայտնապէս, ամէնուն
առջև գործուած են:

2. Գիր

Յօտար աշխարհէ եպիսկոպոս վարդա-
պետ կամ երեց, կամ գերոյ տէր, առանց
թեմի եպիսկոպոսի մի՛ շրջնացնն կամ շի-
նեսցեն, այլ նորա հրամանաւ՝ ըստ պատ-
շաճի (էջ 170):

Այս անձանթ բառը չունին բառա-
րանները. հրատարակիչն ալ մեկնութիւն
մը չի տար. կ'երեւայ որ եկեղեցական
պաշտօնեայ մի՛ է գերոյ տէր. թերեւ քորե-
պիսկոպոս. բայց գեր բառին բուն նշա-
նակութիւնը և ծագումը անստոյգ է:

3. Թաղար

Այլ և միւս ընդ այլ բազումս նոր ե-
ղաւ (հարկ) յԱրդունէն՝ մալի և խափ-
չուրի. եղաւ հրաման ի Հալաւունէն պա-
հանջման հարկի, զոր քաղարն ասեն (էջ
218):

Հրատարակիչը կը յիշեցնէ որ քաղար
բառը շատ անգամ իբրեւ «հարկ» գոր-
ծածուած է Անիի և ուրիշ տեղերու պը-
ծանագրութեանց մէջ. կան նաև եզիւ քա-
ղար, կայի քաղար ձևերը:

Մնածք քաղար «խեցեղէն աման» բառն
է, որ պարսկերէնէ անցած է թաթարե-
րէնի և ասկէ ալ Հայերէնի: Տեղ տեղ քա-
ղար արդէն կը նշանակէ տեսակ մը չափ.
ինչպէս վրաց. քաղարի կամ տաղարի,
«չոր նիւթեղու չափ մը», Շուսավէրի
հայոց գաւառականով քաղար «չափ մը»:

Թաղարը նախապէս կը ցուցնէր առնուած հարկին չափը և յետոյ ընդհանրանալով՝ առած է ընդհանրապէս «հարկ» նշանակութիւնը, ինչպէս որ պարսկերէնի մէջ ալ կը նշանակէ նաև «ռոճիկ, թողակ»։

4. Լեկրոտ

Էւ լեկրոտը, որ երթային առ նա՝ աւեր, թէ իաղացէք առաջի իմ և պարեցէք. նոքա առնէին զայս յօժարութեամբ, քանզի այս ազգ դիւաց արորթեն զիսդ և զպար (էջ 183)։

Մոսկուայի տպագրութեան մէջ (էջ 193) տպուած է լեկրոտ, որ Վենետիկի հրատարակիչը չի յիշեր։ Ասիկա կու տայ միայն լեկրոտը ընթերցուածը և կը մեկնէ «թուին ոտնառեալք կամ պատագրոսք»։ Բայց հեղինակը արդէն իր բացատրութեան մէջ ցոյց կու տայ որ լեկրոտը պատագրոս չէ, այլ տեսակ մը դիւահար է, «քանզի այս ազգ դիւաց արորթեն զիսդ և զպար»։ Այս հիւանդութիւնը ծանօթ է մինչև հիմայ Ղարաբաղի մէջ. ժողովուրդը կը կոչէ զայն հղրացով, խղրացով, որ կը ծագի խաղաղացաւ նախածէն և կը նշանակէ «տեսակ մը հիւանդութիւն, որուն ենթակուողը զիշեր-ցորեկ պարել կ'ուզէ»։ այս հիւանդութեամբ բռնուածներն ալ կը կոչուին հղրացովաւ, այսինքն խաղաղացաւ։

5. Խափչուր

Օրինակը տե՛ս վերը՝ թիւ 3։

Մայ և Բաղար բառերուն պէս՝ այս ալ տեսակ մը հարկ է։

Հրատարակիչը իբր տարբերակ կը յիշէ Մոսկուայի հրատարակութեան փախչուր ընթերցուածը, որ և կը մեկնէ «թուի առանհարկ, որպէս և մաշն. պատմիչք թաթարաց քաղաք կոչեն զհարիւրորդ առանհարկ, այսինքն զմի ի հարիւրոցն առնուլ»։

6. Խզուլ

Խզ կ'ընէ որ և որ ի ձեռն հաստատու. թեան է յօժար առ ի քաղել, ամառան խզուզին հանդիպիլ սիրելի է և թէ հասկի (էջ 193)։

Կենդանի է մինչև այսօր գաւառական. ներուն մէջ՝ խզուլ ձևով և կը նշանակէ «կալին մնացորդ. ցորենի աւելորդ մաղուք, յարդի կտորներ, կճեպի մէջ մնացած ցորեններ են, որոնք կալը քամելու և մաղելու ժամանակ երևան կու գան և որոնք առանձին տեղ մը հաւաքելով, երկրորդ անգամ կը կալսեն»։ Այսպէս ունին խարբերդ, Մուշ, Վան, Ապարան, Բուլանըր, Բասեն և Շիրակ։

7. Խէլ

Էին յարեելս երկու եղբարք, որդիք Սարգսի բարեպաշտ իշխանի, որդւոյ Վահրամայ, որդւոյ Զաքարիայ, որ հատուածեալ ի Քրդաց, ի բարբրական խէլեն (էջ 78)։

Կը թուի թէ կը նշանակէ «կողմ», ինչպէս կը նկատէ նաև հրատարակիչը. «Բարիլական կողմանս ասիցէ թէ այլ ինչ, կամ թէ սխալ, ո՛չ գիտեմ»։

8. Մեծատ

Յամենայն զլիտոյ որ մտեալ էր ի գիրն արքունի, պահանջէին հարիւր լիտր ցորեան, յետոն լիտր գինի, երկու լիտր բրինձ և ծնծատ (,) երեք տոպրակ, երկու չուան... (էջ 219)։

Մեծատ բառին համար հրատարակիչը կը գրէ. «թուի հասկախառն կամ յարգախառն գարի կամ այլ ընդդէն»։ Կ'եւրեայ որ կը մտածէ կապել գաւառական ծանծ «կալի մնացորդ, խզուլ» բառին հետ. բայց չեմ կարծեր թէ թաթարները կրիսակալուած քանիք ընդունէին իբրև հարկ։ Բրինձ բառին յարադրութիւնը կը ցուցնէ որ ծեծատ պէտք է հասկնալ «զալթուկ, դեռ փենեկէն չհանած բրինձ»։

9. Հալած

Երկնէր վանորայս և աղքատանոցս շինէր, և ժողովէր գուրուկս և զհալածս, և կարգէր դարմանս և ոռնիկս նոցա (էջ 12):

Պէտք է հասկնալ «հիւանդ» կազմուած հայրի «վատիւ, ծիրիւ» բայէն, բայց կարելի է նաև կարդալ նաեւ «հիւանդ» անոտ. կնիք Հատատոյ, էջ 286 հաշտեք «հիւանդութիւն»:

10. Հեղձամուղծ

Եւ վէքք ի փող նորա յանկարծակի, և հեղձամուղծ սատակեցաւ չարն չարաւ (էջ 176):

Հեղձամուղծ «խեղդուելով, հեղձամահ»:

11. Ճամդար

Փանգի յանկարծ պատահաւ երկրի, արտաքս ելեալ ջուր սեաւ. և ծառ սօսի՝ զոր ձանդար կոչէին՝ մերձ յոյժ առ քաղաքն մեծ, տեսին զնա յանկարծակի ջրու ջհալ իւրովի (էջ 124):

Նշի և ԱՅ գլխոսն այս բառը: Այլ շանի Հայրուսակին մէջ (§ 1848) կը գտնենք ձանդարի «սօսի ծառն է պրս. լեզուաւ, յիշուած է ի Մեկն. ծննդոց զրոց (Եղիշէի ?)»:

Փանձակեցւոյն իօսքերը՝ որոնք Գանձակի պարսիկներուն համար են, կասկած չեն թողուր բառին նշանակութեան, ինչպէս նաև պարսկերէն ըլլալուն վրայ:

Մեր նոր գաւառականներուն մէջ ունինք ձանդարի (Տփղիս) «բարորի ծառ», ձանդար (Մուշ) «գերան»:

Ճամդարի իրրեկ իրրեկ 1906, 430:

12. Յիշոցաւալ

Նախ քան զամենայն և յառաջ քան զամենեւոր, զայս եմք հոգացեալ առաջի արքային Հիթմոյ և հօր իւրոյ կոստանդնույ և ամենայն իշխանսց (իմա իշխա-

նաց), և բանադրանոց բանադրեալ՝ որ յամենայն տեղի մեծ և փոքր՝ յիշոցաւալ զնեն, ի դարպաս, ի գիւղ, ի քաղաք, ի բերդ, զԱստուծոյ բարկութիւն շարժողն և զաննեղիւն անօրէնս՝ որ անարգեն զհաւատս, զստեղծողս, զկնունքս, հրեշտակքս, քահանայս, բերան, երես, գերեզման, և այլ այսպիսի, զնոր բուսեալ չարիսդ, զայն պիտեան զլեզուն հատցեն և կամ ծաւկեցեն և լար ի ներս անոցն... (էջ 171):

Հատ հետաքրքրական պատմական տեղեկութիւն մ'է այս հայհոյելու սովորութեան ծագման մասին, որուն համար կ'ըսէ թէ նոր բուսած չարիք մ'է: Անշուշտ թուրքերու բերած չարիքներէն մէկն է այս, որ հին հայոց մէջ գոնէ այդչափ տարածուած չէր:

Յիշոցաւալ կը կոչուէին այն դատաւորները՝ որոնք պաշտօն ունէին դատելու և պատժելու յիշոցատունները, վերոյիշեալ ձևով լեզուն կտրելով, կամ ծակելով և մէջէն թել անցունելով, կամ տուգանելով և կամ ծնծելով ու փողոցները պտտցնելով:

13. Պաղասո

Իսկ նա իրրեկ եկաց ի թագաւորութեան ամա չորս, իսթեհաց զնա հայրն և առ ի նմանէ զթագն Լեւոնի արքային, և զպաղասոն արքունական, զոր յերևելի աւուրս կանգնէին, և այլ զանձս ոսկոյ և արծաթոյ (էջ 94):

Հրատարակիչը կը մեկնէ «թուի վրան կամ գահաւորակ». բայց որովհետև «զոր յերևելի աւուրս կանգնէին» կ'ըսուի, ուստի պէտք է հասկնալ միայն «վրան»:

Վարդան պատմիչն ալ (տպ. Վենետիկ, էջ 141) նոյն զէպերի առթիւ խօսելով կը գործածէ նոյն բառը, բայց շատ անորոշ ձևով. «գալտուական թագն և զպաղասոն առաքէր ի տուն հօր իւրոյ»: Հրատարակիչը՝ կիրակոսի վկայութիւնը աչքի առնելէ չունենալով՝ այս բառը մեկնած է «իմա՛ զպաղաս և զգանձս արքունի պալատանն». բայց թէ այս մեկնութիւնը ստոյգ չէ, կը ցնցեն իրակոսի բառերը:

Պայատ «վրան» նոր բառ մը չէ, այլ մեր ծանօթ պայատ «ապարանք» բառին մէջ նոր առումը, որ կը գտնենք նաև ուսերէնի մէջ, ուր կայ ПАЛТА «վրան», ձևացած ուս. ПАЛАТА (= լտ. palatium) «պալատ» բառէն:

14. Զիմանգիր

Եւ նա (Խալիֆայն Պաղտատու) խըստութեամբ ետ պատասխանի և անարգանօք, գրեալ զանձն յիհանգիր, և տէր ծովու և ցամաքի, պարծելով ի զրօշն Մահմէտի (էջ 222):

= պրս. جيهانگیر jihāngîr «աշխարհակալ»:

Այսպէս կը մեկնէ նաև հրատարակիչը:

15. Սալավատ

Զմի որդի խալիֆայն հրամայեաց որդւոյ իւրում սպանանել, և զմիւս որդին տալ գետոյն Տիգրիսի սաղաւաթ (էջ 223):

= արաբ. سالوات salavat «նուէր», ինչպէս կը մեկնէ նաև հրատարակիչը: Նկատելի է ի տեղ զ տառադարձութիւնը կիրակոսի դարուն:

16. Քարազիւղ

Ամենեքեան ի վախիցն ի վայր միեալը՝ ի ձորն անդր ընտին, ի գլուխն քարագիւղին Գառնոյ (էջ 118):

Քարազիւղ կը նշանակէ «ղերբուկներու» ապառաժներու մէջ շինուած գիւղ»:

Այս բառին տեղ Միխ. ասորիին մէջ կը գտնենք քարախրամ. «Գառնի, որ շինեալ է ի վերայ բարձր քարախրամի» (էջ 528):

ՎԱՐԴԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

ԾԱՆՕԹ. — Կը գործածեմ վենետիկի 1862 թուի հրատարակութիւնը, որուն հետ սակայն ամէն անգամ հաւեմատութեան առած եմ Մոսկուայի (Էմինեան) հրատարակութիւնը: Վենետիկի ապագրութեան

հրատարակիչը (որ Հ. Աւիշանն է) մեր հոս յիշած բառերէն մաս մը արդէն ծանօթագրած ու մեկնած է, որով իմ գործս կրկնութիւն մը պիտի ըլլայ, բայց կրկնութիւն մը՝ նոր տեղեկութիւններով ձօխացած և ուղղուած: Այսպիսիները աստղանիշով մը նշանակած եմ:

1. Ալամ

Եւ համբաւ զնմանէ ուժգին, մինչև խալիֆայն երկուցեալ՝ առաքէ նմա ընծայս և ալամ (էջ 94. — Էմ. էջ 127):

Եւ նա մեծարէ զնա արամբը պատուականօք, և տայ նմա ալամ և ընծայք (էջ 96. — Էմ. էջ 130):

Նոյն բառը կը գտնենք նաև Միխ. ասորի, էջ 419, «Եւ ի նոյն ամի առաքեն դարձեալ Մեկեք Խազեայ պարզես Խալիփայն և Խիաթատինն չորս ալամ սեալ, էջ 529՝ ալամ վրացոյն հրով այրեցաւ, էջ 605 Յիսէ որդին Շեխայ ալամ ետ, այսինքն դրօշ»:

= արաբ. آلام 'alam «դրօշ, դրօշակ»:

2. Ալլան

Խորհէին այլաղնքն ազգայինքն Չանկըզղանին՝ առ մեծն եկեալ (էջ 156. — Էմ. էջ 204՝ այլ դանքն):

Այլաղն զնա ո՛նց տեսաւ... Այլաղն, այդ զրամդ հատանի և հանդերձ մաշի (էջ 158 — Էմ. էջ 208):

Ինքն իսկ էյլաղն կոչեցեալ Հուլաուուն (էջ 149):

= Թաթար. آلاي eyl-xân «գաւառի կամ մասնաւոր երկրի մը թագաւոր, որ հպատակ է մեծ խանին. վասալ». կազմուած է آي «երկիր, ցեղ» և آلا xân «իշխան» ցառերէն: Կը հնչուի նաև el-xân, այս պատճառով հայերէնի մէջ ալ ունինք այլաղն և էյլաղն ձևերը:

Կովկասի թուրքերն ու քուրդերը մինչև այսօր ալ կը գործածեն էյ-թագի «ցեղա-

պետ»։ Պոլսոյ թուրքերէնով ալ կ'ալ el-başə «խաղի մէջ ընտրուած խմբապետ»։

3. Անդալաւտ

Եղև նշան... ամեալ մանուկ մի կոյր ի ծնէ և եղեալ ի վերայ աչացն տեղւոյ զզէնն աստուածամուխ՝ նոյն ժամայն պաւ տառեալ տեղւոյն աչացն և հոսեալ աւրին բազում՝ կազմեցան աչքն անհարստ ամենեկին։

Այսպէս ունի Վենետիկ հրատարակութիւնը, էջ 129. Բայց Էմինի հրատարակութեան մէջ (էջ 169) կը գտնենք անդալաւտ։

Նոյն բառը կը գտնենք նաև Շնորհաւույն առակներուն մէջ. «կաթողիկոսն էր անդաւալտ»։

— արար. Եւ Կalat «թերութիւն, սխալ, պակասութիւն» բառըն բացասական, իբր «անթերի, առանց պակասութեան»։

4. Ասալս

Ձի ասալս, որպէս ասէին ինքեանք կոչուով զեղեալ սահմանն ի Չանկըզգանէն... հրամայէր պահել և պահէր (էջ 160. — Էմ. էջ 211)։

— Թրք. عالى yasay կամ عالى yasaq «օրէնք. 2. արգիւնել»։

5. Եպարքի

Ձկապտակա, յորում մայրաքաղաքն կեսարիա, երրորդ կոչէ Հայք, և առնէ զնա եպարքի (էջ 59. — Էմ. էջ 83)։

— Են. ἐπαρχία «գաւառ, առանձին կառավարուած նահանգ մը»։

6. Երիսմավ

Ձոր խաբէութեամբ կալեալ երիսրավն Շաքէոյ, բերէ անդրէն առ արքայ (էջ 127. — Էմ. էջ 166)։

— Վրաց. երիսրավի «խշխան»։

7. Լուր

Միք մեծ մարդ և աստիճանի տէր չենք, լուր արեղայ մի եմք (էջ 158)։

Մէշում ըթեթ կարեմ խիստ գէշ և խիստ փոքր իրք. լուր այնչափ որ խուսկ զնես եկեղեցւոյն (էջ 158)։

Երկու պարագային ալ Էմին ունի լուր (էջ 208)։

Ուրիշ օրինակներ կը գտնենք հետեւեալ տեղերը.

1. Շնորհ. առակք, 85.

Էր ի մեծաց խիստ ահագին, Էւ ըզտու բուրդ էր իւր աստին, Նա շոր կապէր զմաշկէ զօտին, Ինաւ չեկեր զվաստակ եզին։

2. Ուռնայեցի, տպ. Վիրշպտ. էջ 135. Հոռոմը յայն ջանս ջանացան, որ լուր զպարիսպ ամրութեան տանս Հայոց քալեալ կործանեցին։

3. Ուռն. էջ 225. Էւ լուեալ զայս ամենայն Փրկադոսն՝ ոչինչ կարաց առնել, լուր ի յոգւոց հանեալ և դառնապէս ապաշաւէր։

4. Ուռն. էջ 234. Լուր այն եղև նմա յօգուտ, որ զԻրիստոս ուրացաւ և եղև նախատինք և ատելի Աստուծոյ և մարդկան։

5. Ուռն. էջ 371. Ապա էառ ի նմանէ զանձ և դիպակ, և լուր մտաւ ի քաղաքն։

6. Ուռն. էջ 421. Լուր զբրինձն հաւանեցոյց և զթորոսի խլած երկիրն դարձոյց, և զայն բաւական համարեցաւ իւր յաղթութիւն։

7. Ուռն. էջ 421. Լուր զպարոն Լեոն տարաւ և զայլ Հայերն։

Ռամկական ձև մ'է, որ կը նշանակէ «լուր, միայն, սոսկական, միակ»։ ասկէ է շոր օր «ոչ տօնական օր, հասարակ՝ րանի օր»։

8. Խամեւաւմ

Էւ ապա գայ ի խալիֆայէն ղեսպան և արկանէ օդ ոսկի ի պարանոց նորա, և երկոտասան վարոց ի մի կապեալ հարաւ

կանէ զնա խաժևար արարեալ, որպէս թէ այնչափ հնազանդ է իւրում առաջնորդին (էջ 102, — էմ. էջ 136):

Նոյն պատմութիւնը ունի նաև Միխայէլ ասորի, էջ 419. «Եւ ի նոյն ամի առաքեն դարձեալ Մեկեք խազեայ պարգևս իսլիփայն և իրաթատինն չորս ալամ սեւա և շղթայ մի պարանոցին և զաւազան ոսկի և նաղարայ և փողաւ Եւ յորժամ բերին զայս, զտին զնա մեռեալ և ետուն զպատիւն որդւոյ նորա Մահմուտին. և արկին շղթայն ի պարանոցն և կապանս ոսկեղէնս յոտսն, և հարին զնա զաւազանաւ երկոտասան անգամ, նշանակեալ այնու զհնազանդութիւնն»: Գծբախտարար հոս խաժևար բառին համապատասխան բացատրութիւնը չկայ. սակայն պատմութեան ձևէն մօտաւորապէս կ'երևայ անոր նշանակութիւնը: Այլշան կը մեկնէ «Թուի խաժևարայն որայեսայ, ծաւակեալ կամ խաժիթի ըստ արարաց»:

«Մանակեալ» իմաստը յարմար է, բայց տրուած ստուգաբանութիւնները անյարմար կը կարծեն:

9. Հարամդիլ

Մինչ տրեւին Սկիւթացիքն Երուսաղէմի, և առնուին վարձս ի մտելոցն ի սուրբ գերեզմանն, զիպեցաւ կոմս մի փոանգ թագաւ ի խռանն հարամդիլ և զայրանալ, վասն այնը զանիլ (ծեծ ուտել):

Այս ձևով է վարդանի այս հատուածը վենետիկ հրատարակութեան մէջ (էջ 110): Էմիլի հրատարակութեան մէջ (էջ 146) խնդրական բառին դէմ կը գտնենք համարդիլ: Այլշան ձեռագրական տարբերութիւններ չի տար. բայց պէտք է կարծել որ վենետիկ ձեռագրներն ունեն մէջ ալ կան այս երկու տարբեր ընթերցումները: ՆՃԲ ունի համարդիլ «նեղիլ, դժուարիլ» բառը, որուն տակ կը յիշէ միայն վարդանի այս վկայութիւնը և չգիտէ հարամդիլ: Իսկ Առժ. Բառ. կը գնէ թէ՛ համարդիլ «նեղիլ, դժուարիլ» և թէ՛ հարամդիլ «հրուիլ, զարնիլ», առանց անդրադառնալու որ

երկուքը մի և նոյն բառին ձեռագրական տարբեր ընթերցումներն են և անոնցմէ մէկը կամ միւսը պէտք է ջնջել, նշանակութիւններն ալ միացնելով:

10. Ճէմլայ

Եւ ի գալ միւս ամին, անկաւ հուր յերկնից ի ճէմլայն Ամթայ, որ է միրայն հաւաքման մալիմանաց (էջ 117. — էմ. էջ 154 ի ճէմլայն):

== արար. جَامِيّ jāmī' «մզկիթ», որուն բուն ստուգաբանական իմաստն է «հաւաքող (իզականը جَامِيّ jāmī'a)». ասոր համար է վարդանի «միրայն հաւաքման մալիմանաց» բացատրութիւնը:

11. Մուկրի, մուրի

Առնով ի նոցանէ զվրէժ արեան քրիստոնէից, ըստ որում և զաղօթատուն նոցա լցեալ արամբ՝ այրել հրամայէր, զոհ լինել իշխանացն՝ որք ի Նախջուանու եկեղեցիսն, և կուռայքն և մուրիքն՝ սուրբ քահանայիցն, որ ի Բագուան զենեցան (էջ 140. — էմ. էջ 183):

Եւ զգագաթունսն թանեփեացս առեալ ի միրայէն՝ զարդարէ ոսկեթել հանդերձիւք, և եղեալ ի դագաղս՝ բառնայ ի յուս մուկրեաց (էջ 127. — էմ. էջ 166 մուրիեաց):

Գործածուած է նաև Յայսմաուրքի մէջ քանիցս անգամ մուրի ձևով (հմտ. Նոր վկայք, էջ 116, 225-227, 446):

Կը նշանակէ մահմետական կրօնաւորական աստիճան մը:

== արար. مُقِير muqirr «խոստովանող»?

12. Շուտ

Բայց զշուտ ամիսն անհնազանդեալ (դեքն կախարդաց) գործեն զկամս իւրեանց՝ տանելով զոմանս ի մարդկանէ (էջ 19. — էմ. էջ 29 շոտտ):

Շոտտ կամ շոտտ՝ փետրվար ամիսն է, որ կու գայ պրս. شَوَّال կամ شَوَّال شَوَّال հոմանիշէն: (Գէորգ զպիր այս բառին համար կը գրէ որ թէ՛ «հռչակեալ

է գրիւ شياط, բայց պարսք թո տառիւս գրեն شياط »):

Արդի բարբառներուն մէջ շատ կը գործածուի սովորաբար «տեսակ մը ոգի» նշանակութեամբ (տես Ս. Վ. Ամատունի, Հայ բառ ու բան, էջ 523), Ասիկա նոյն է Վարդանի յիշած դեներուն հետ: Բայց մեր բարբառներուն մէջ շատ կը նշանակէ նաև «փետրվար» ամիսը. այսպէս՝ շոտաի գիւնը (Սիլվիհիսար) «Տեսուն ընդ առաջի գիշերը, երբ այդ ոգիները կատուններու փորը կը մտնեն», շոտա «փետրվարի վերջին գիշերը» (Մուշ), «փետրվար ամիսը» (Ակն, Ալաշկերտ):

13. Սրամանգ

Հինգհարիւր արս սրահանգս բարձրացոյց ի փայտ մահու ի Տփլիս քաղաքի (էջ 119. — էմ. էջ 156՝ սրահանքս):

ՆՀԲ ունի սրահանգ, որ կը մեկնէ՝ «շեղջակոյտ սպանիւղ», իբր զրահանք բառին մէջ տարբեր գրութիւնը. իբր վրկայութիւն կը բերէ՝ «արս հինգհարիւր սրահանգս ի փայտն հանեալ սատակէր

չարաչար». Ուռհ. էջ 350, Չգիտէ Վարդանի յիշեալ վկայութիւնը:

Բայց ինչէն հետեցուցած է ՆՀԲ որ Ուռհայեցւոյն յիշեալ վկայութեան մէջ սրահանք կը նշանակէ «շեղջակոյտ»: Կարծեմ ասոր համար որ և է պատճառ չկայ թէ՛ Ուռհայեցւոյն և թէ Վարդանի վերի վկայութեան մէջ սրահանգ կընայ միայն նշանակել «սրիկայ, աւազակ»: Այսպէս մտածած է անշուշտ նաև Առժ. Բառ., ուր սրահանգ բառին դէմ չկայ «շեղջակոյտ» նշանակութիւնը, այլ «սրիկայ»:

14. Քրտալ

Եկն կողմ բչելով և քրտալով, և հերձեալ զամբոխն՝ խնդրէր զորքն (էջ 66. — էմ. էջ 92՝ քտալով):

ՆՀԲ և Առժ. Բառ. չունին այս բառը: Բայց ՆՀԲ ծանօթ էր անոր, որովհետև բլիւ բառին տակ իբր վկայութիւն կը բերէ Վարդանի հիշտ այս խօսքը (քրտալ ընթերցուածով): Ասկէ կը հետևի որ ՆՀԲ-ի չյիշելը մոռացման արդիւնք է միայն:

Քրտալ կը նշանակէ «բառաչել»:

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Շարահանգի

Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Տ Ի Ն Ը Մ Բ Ո Ն Ո Ւ Մ Ը

Ս Ե Ր Մ Է Զ

Կաւր արուեստաւորին ձեռքին մէջ հին ատեն արարչական ուժ մը ունէր, գերբնական մոգականութիւն մըն էր անոր քնածին ընդունակութիւնը, արուեստաւորը գետափէն կ'առնէր կաւի զանգուածը և ոսկրի կտորով մը ակնթարթի մէջ անոր կու տար այն զմայլելի ձեւը որուն գեղեցկութիւնը երգուած է Տրոյիոյ պատերազմի զուսան Հոմերոսի ընարով: Փրիստոսէ չորս դար առաջ թաղուած թանակրեան կաւէ արձանները թարգման կ'ըլլան քնածին արուեստագէտ արձանագործ տաղանդներու կարողութեանը. Ժէրոմ իր հզօր մուրճով քանդակեց մարմնացուց անոնց ընդօրինակութիւնը: Թանակրիայի գերեզմաններու